

UDK:746(497.5 Vinodol)

Katica Barbarić, u mirovini,
istražuje etnološku baštinu Vinodola, Grižane

RUČNI RAD I NAJSTARIJI ZANATI

Sažetak

Autorica piše grižanskom čakavštinom o tradiciji ručnog rada, kao prvenstveno ženskoj djelatnosti. U prvom dijelu članka donosi kratak pregled razvitka proizvodnje tekstila i nastanka modnog odijevanja kroz posljednjih 5000 godina. U nastavku dotiče se narodne nošnje ovoga kraja, koja je nastala miješanjem različitih utjecaja. Odjeća se ručno izrađivala (pletenjem, tkanjem, vezenjem, šivanjem...), a svaki se detalj razlikovao, ovisno o umješnosti i spretnosti žene koja ga je izrađivala. Na kraju rada autorica opisuje različite vrste ručnoga rada kojim su Vinodolke u prošlosti ukrašavale svoju i odjeću svojih ukućana te svoje domove. Napretku je pridonjela i Ženska stručna škola koja je osnovana u Crikvenici 1902. godine.

Ključne riječi

ručni rad, odjeća, pletenje, šivanje, heklanje, tkanje, Vinodol

Uvod

Danas, kad je industrijski razvoj tako napredovao, teško je razmišljati o prvim početku ručnog dela, od kud je se počelo i kakove su životne potrebi bile va prvih početku života. Kako se razvijalo društvo tako su se razvijale i potrebi za bolji život. Ručni rad smatral se od vavik prvenstveno ženskin delon. Ženi su se brinule o familiji, nastanbi, oblačenu, spravljanju hranii drugon, dok su muški ko lovci brinuli za hranu i druga teža dela. Danas nan je teško i zamislit to vrime i ondašnji život. Se je bilo prilagođeno prirodi, živelo se snjun i od nje. Iskorišćavalo se ono se ča je bilo va prirodi: drvo, liko, trska, koža divljači i se drugo ča je moglo koristit ondašnjen načinu života. Kako je vrime odmi-

calo tako se minjal način života i usavršavao način dela ili, kako bi se reklo, način proizvodnje.

Prvi materijal za ručnu izradu platna (niti preje) delao se najviše od vuni ovac, kih je va ovon našen kraju bilo puno, držala jih je saka familija. Va daljen razvoju počele su se niti delat i od biljnih vlakana, od biljaka koje su lan, konoplja, pamuk, a zatin i od dudovog svilca. Pamuk je poznat već z davnini va Indiji, Kini i Japanu koje biljka od koje se dela preja. Njega su va Europu, najprije va Španiju, prenesli Arapi, a tek va 17. viku udelana je prva tvornica za preradu pamuka va Belgiji. Potiču dokazi o tome da se pamuk proizvodio još 2700. leta prije nove ere. Va Egiptu se uzgajao lan koji se prelomio i tkao još 3372. leta pr. n. e. Va ta davna vremena najprije se znalo za preslicu, na kojoj se dobivala duga predena nit. Još od 2700. leta postoje saznanja da se pamuk uzgajao i va Južnoj Americi (Peru). Egipćani su va ta davna vremena nosili dugački tarvari od platna, a ženi niku vrstu stomanje od istih materijala. Razne vrste ručnog dela, koje i tehnika izrade, s vremenom su se usavršavali, pa su tako materijali postali se tanji i prozračniji. Roba za obuću se počela izrađivati va raznih bojah, najprije va starom Egiptu i na otoku Kreti. Ženi su dobivale se veću ulogu, ča se vidi i va raznih primjerki robe ka je sve više ulipčana. Va Egiptu se kolo 1500. leta pr. n. e. pojavljuje već i izrada kopči. To je vreme kad se već javljaju prvi zanati i zanimanja, na pr. va Knososu na Kreti. Prva muška zanimanja bila su: dohtori, glasnici, kuhari, lončari, pekari, tesari, brodograditelji, zidari, kovači, zlatari, drvodelci, stočari i lovci, a ženska zanimanja čuvarice javnih kupališta, ženi koje su mlele žito i dr. S toga vremena potiču i prva umjetnička dela ka pokazuju ženu pri ručnom delu, koje ča je jedan reljef z drevne Perzije na kon je žena ka tke, dok ju sluga hladi lepezom.

S razvojen zanat razvila se i trgovina i razmjena robe, pa se tako z Egipta izvozi zlato, platno razne vrste, papirus, žito i predmeti umjetničkih zanata, a uvozi se drvo, ulje, pivo, vino, stoka za klanje, kola, konji, bakar i srebro z sjevera. Z juga uvoze tamjan ebanovinu, slonovaču, leopardova krzna i zlato. Najstariji dokaz o kineskoj svilenoj robi potiče z 1240. leta pr. n. e. Va to vreme počinje i farbanje svile, ka postaje se šarenija. Plemena Male Azije razvijaju vez s kin ukrašavaju svoji šatori. Va zapadnom delu Male Azije javlja se procvat izrade tepiha ručnim uzli. To je vreme kad nastaju najpoznatija tkana umjetničke izrade starog doba. Poznati su babilonski zidni tepihi, za koje su kolekcionari Rimskog carstva plaćali veliki soldi, kako se danas plaća za skupoceni gobleni.

Davnog 552. leta, za vreme vladavine cara Justinijana, kaluđeri su uspjeli z Kine prokrijumčariti nikuliko jajaša dudovog svilca va Istočno Rimsko carstvo. Tin je prekinut viševikovni monopol Kine, ka je strogo čuvala tajnu dobivana svilne niti. Priko Talije svilena buba dospela je i va drgi kraji Evrope, kadi su najveći potrošači ovog materijala bili crkveni velikodostojnici. Od 12.

do 14. vika talijanski grad Lucca najpoznatiji je proizvođač svile na Zapadu, slično ko i Lyon, a tek kasnije prišlo je svilarstvo va Veneciju.

Ručni rad i moda

Izradun prvih odjevnih predmeti javljaju se i usavršavaju prve vještine ženskog ručnog rada, ko ča su: predeni, pleteni, tkani, šivani, uzlani i dr. Prednja i tkani od vavik su sinbol sih ljudi va njihovoj sposobnosti. Logičnin razmišljanjen more se stvorit predmeti za ke ne postoje uzori va prirodi, a čovik je to udelal do savršenstva. Kroz vrime moda se minja va semu, pa i va robi i uređenju kuće. Kroj robi prilagođava se više potreban ženi. Tako su ženi izradun različitih odjevnih predmeti na određeni način stvarale i modu. U stvari moda je zbir raznih predmeti stvorenih na ručni ili umjetni način, ki služe za ulipčavani semu ča se ljuden dopada. Moda ima svoju povjest od najstarijih početki oblačena do danas. Ona se minjevala i prilagođavala sakidanjin potriiban i vrimentu va kon se živelo. Kako se razvijalo društvo i nastajalo se više bogatih, moda je postala se više i potriiba određenog vrimena, čiji su proizvođači bile najviše ženi. Bile su one i korisnici mode, pa tako još va staroj Grčkoj ženi nose toge, kostimi i tunike udelane od pletenoga materijala. Gornji del tunike bil je bez rukavi, a doljnji ukrašen resami. Bila je va modi grčkih žen bela kratka halja bez rukavi udelana od lahkog i vunenog platna.

Prvi modni pokreti nastali su tek va 13. viku i to va Francuskoj, Engleskoj, Taliji i Španjolskoj. Va Taliji na modu i nje razvoj utiče renesansa va 15. viku, kad va modi postaje važno ukrašivani robi za oblačeni, ko ča su: halje, bluzice, rupci, pasi kolo struka, postoli, razne torbice, nakit i dr. Va drugoj polovici 19. vika prihaje va modu uža lakša halja ili suknja više uz telo, ka se još i danas zadržala.

Današnja moda prilagođava se i novon načinu života, pa se nosi jednostavna roba va sih prilikah. Industrijski razvoj, kreatorska maštovitost i kunkurencija gotovo sakodneвно minjaju modu. Temelj kreiranja modi je i zavičajna narodna nošnja, ka se va raznin detaljima ponavljala u razvoju stila oblačena i dosta dugo se zadržal nje uticaj. Moda postaje šarenilo va oblačenu ne samo va raznih bojah, nego i va obliku kroja i dizajna. Nosi se kratko, dugo, usko, široko, jednobojno, šareno, ali je ipak važno znat zibrat ča kojoj osobi pristaje. Moremo reć, se je moderno i moda udovoljava sačijen ukusu.

Roba se šila ručno se do pojave šivaće makine ka je bila od velike pomoći, posebno kad nastanu krojačke radionice i pojave se tekstilne tvornice, opremljene specijalnim makinami. Ko ča ručni rad tako i moda ima svoju prošlost i razvoj. Nigdanja moda bila je drukčija od današnje, imela je i svoj smisal. Pratil ju je uski krug ljudi z visokog društva i imućnijih familij. Kako je odmicalo

vrime tako se i kroj robi minjeval i prilagođaval potriban ljudi. Nosilo se kratko i dugo, usko i široko, kamufi ili ravne linije, se u svoje vrime. Puno je žen šilo za se i za svoju familiju i na ta način stvarale su prihod za kuću. Ova naš kraj od vavik je poznat po štedljivosti ljudi, pa su ženi i skromnimi prihodi znale, uz svoje zalagani, doprineset tomu da je kuća bila uredna i čeljad dobro obučena. Kulikogod je život bil težak i bilo puno dela na gruntu, ženi su vavik imele delo va rukah: prele su, plele i ručno šile, počivale obuću i delale druga ručna dela. Po večerih se uz petroljku delal kakov ukrasni ručni rad, štikal se i okašival veš, krevetnina i ukrasi za kuću. Po lipo ukrašenoj robi za familiju i celokupnoj uređenosti kuće cenila se žena. Ako pratimo razvoj oblačena i ručnog rada vidi se da je od vavik bila potriba da se nič o ton zna i da si saki more sam pomoć i udelat ča triba.

Pribor za počivat papuče

Stočarstvo, bolje reć ovčarstvo, a kasnije i vinogradarstvo bili su temelj gospodarstva ovoga kraja (Vinodola) kroz stoljeća. Ovčarstvo je posebno razvito tamo kadi je škrtta zemlja, pa se život bez ovce ni mogao ni zamisliti. Ovca je davala hranu i se do naših dani i vunu za izradu robi, kako za obuć tako i štramci, oprti za nosit brime i se ča drugo.

Va 15. i 16. viku doselilo se puno naroda z Dalmacije i Hercegovine bižeć pred turskim provalama, pa se i z toga vrimenta, uz ostale običaje, puno toga prihvatilo i va načinu oblaćena. Velike seobe naroda uticale su na razni običaji, pa i način oblaćena i umičnost kako se ča dela. Naša primorska, vinodolska, slična je nošnjana z južnih kraji duž obale, a delon i gorskin, pa otočani znadu reć da je naša nošnja gorjanska. Na oblaćeni poli nas manji je uticaj z unutrašnjosti naše zemlje. Roba se nosila va prirodnoj boji vuni, a od črne vuni tkala se roba za sarzi, krila i drugo. Roba za muške gaće delala se od vuni bele ovce. Za suknenu robu postoji izraz *modrina* od ke su se šile muške jaketi i lajbaki. Osin šivana robi bila je od vavik potriiba za popravak robi, prišit putac, popravit porub, sašit kakovu rupicu, zakrpat ča na robi i dr. Takove potriibi čine život, pa su se osobito ženska dica još od mala upućivala i učila raznin rukatnin vještinan. Roba se ni hitala nego se nosila dokli se ne podere do kraja. Puno se krpala, minjevale su se cele krpi na muških gaćah ili na laktih od jaketi, ko i na sen ča je rabilo. Se je moralo bit lipo udelano, a za ženi ke nisu znale lipo zakrpat robu, znalo se reć da nisu rukatne ili da imaju dvi live ruki.

Kako se moda stalno minja pod kraj 19. vika prelazi se na građanski stil oblaćena. Va modnimi noviteti ovoga kraja prednjačila je talijanska moda. Posebno je bil važan prelaz od ručne izradi na izradu pomoću šivaće makine, a kasnije i industrijske proizvodnje. Ljudi se opismenjuju, izlaze modni časopisi i se to doprinosi raznin modnin detaljon, prominan oblaćena i jačen isticanu osobi ženi, muškog, pa i dice. Razvoj va modi brzo se prihvaćal, minjeval se stil, ali kostim je ostal do današnjeg dana ko važan del oblaćena ženi, od visoke modi do niže. Kostim se šil od raznih vrst robi: vunenog platna, materijala biljnog porjekla, sintetskog materijala (danas), a va odabiru materijala najbitnija je boja i kombinacija raznih boja. Kroji moraju bit načinjeni prema liniji tela, a boje moraju slagat jedna uz drugu. Oblaćeni va narodnon stilu se je manje prisutno. Halje i bluzice s ručno izrađenimi uzorki gotovo su nestale. Pas kolo struka ručno štikana ne more se više ni vidit, ko ni štikani i haklani koleti, manžeti, žepi ili ča drugo.

Vez, šlingera j i drugi ručni rad

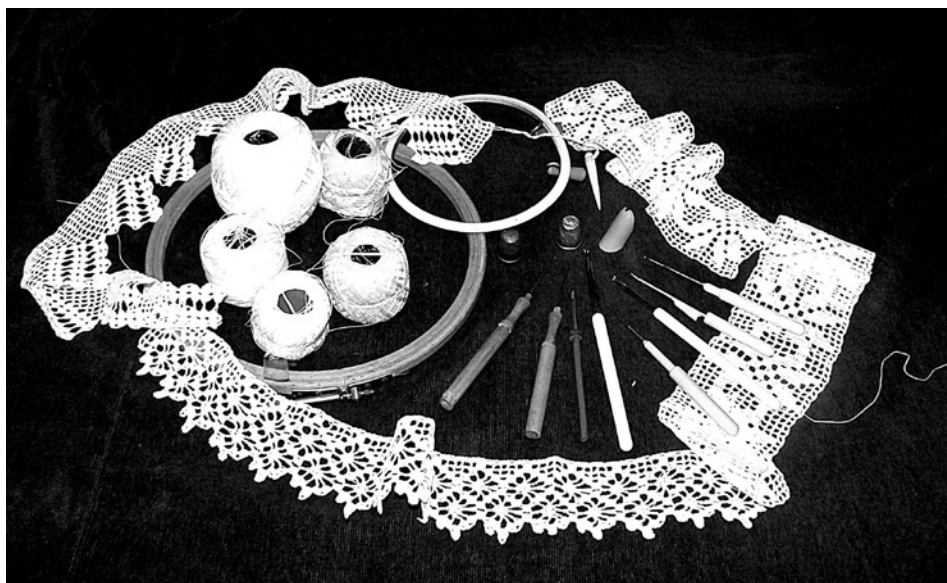
Vezenje ili štikani i haklani najpopularniji su način ručnog rada. Izrada ni-kih složenijih motivi zahtjeva puno truda i vrimenta, ali uz to mnogin ženana

Motivi za štikat s monogramom imena

daje zadovoljstvo. Puno stvari ča načini ženska ruka ima i umjetničku vrednost. Motivi za štikat trebalo je najprije preslikat z knjigi, časopisa ili gotovog rada na platno za štikani. Prenosilo se to z indigo papiron, pazeć da se ne oblati platno.

Za štikani potribna je igla, konac, odgovarajuće platno, a pojedini ručni radi delaju se i na okviru. More se izrađivat na raznin vrstah platna, a to ovisi o tomu za ča se dela i kakova će bit namjena. Prema debljini i gustoći platna bira se konac, pa ča je platno gušće konac mora bit tanji, a ča je reje mora bit deblji. Najviše se za štikani rabi belo platno, ko i platno va svitlijih bojah. Za pojedine vrsti štikana mora bit ređe platno ko ča je panama, a za razne vrsti izrade mora bit i odgovarajuća roba i konac. Izrađival se nigda najviše beli vez, *šlingeraj*.

Ima više vrsti ručnog veza: vez lančić – niz malih omčic ke čine lančić; obična kosica – slična lančiću, ali delana zrnčastin nizon. Pljosnati ili puni vez popunjava se z šćapići va istoj veličini i to jedan do drugoga prateć nacrtani uzorak. Bušeni način je je niz većih i manjih rupic, ke se opšivaju koncen za ručno šlingani. Rupica se prošije, zatin prorize va križ i z oblun košćicun dela se rupice veličine prema opšavu na nacrtu. Košćice su posebno delane za to delo i gredu od tanjeg va deblje. Rupica se opšije gustin bodon. Kod štikana (vezenja) rabi se vez obamet, s kin se delaju zubići (cakni), rupice, porubi i dr. Za način izrade bitno je kako se konac obameće kolo igle. Šlingani vez – rišlje počinje se rabit već va dvajseton viku, kad je moda za ručno delo bila se veća, a ukrašavani kuće pa i robi bil je znak umješnosti ženi. Se ženi otele su bit ča više upućene kako se ča dela od ručnog rada, pa su se divojki i mlade snahi počele učit po raznimi tečajji, ke su uglavnon vodile stručne učiteljice.

Vez križić puno se delat, zač je to jedan od najjednostavnijih načini štikana i jako je pogodan za delat. Križići moraju imit vavik isti smjer. Bitno je da se moru brojti niti i s tin dobit željeni uzorak. Beli vez dela se koncen va jednoj ili više boj, a služi za ukrašavani stolnih garnitur, bluzic, halj i drugih premeti. Va tu vrstu ručnog rada spada šareni vez va ki spada pečki vez. Tin vezon štikale su se va niki kraji i marama (rupci) ke se zovu peče, pa se zato i zove pečki vez. Puni vez izrađuje se slično ko i plosni, samo ča se mora najprije popunit i onda priko toga veze punin vezon.

Štikani detalj rukava nošnje

Vezenje rukun služilo je i za zabavu i odmor, ali je bila i nužda da se pripravi dota za divojki za ženidbu, ali i za ukrasiti kuću. Veliki je bil trud spraviti dotu (miraz) i dat se ča se najlipče moglo. Delalo se po modi i ča lipčimi uzorki. Tribalo je naštikati kušinelnice, koltre za postilju, stoljnjaki, gornji lancun za postilju, koltrini, veće i manje prostirke i tabletiće za na tacu, komodin, boro i se drugo. Tribalo j' naštikati i kuhinjske krpi. Mladenkina dota morala je bit ča lipča, zač se dota pokazivala kako bi se znalo ča j' mlada prnesla va kuću kamo je prišla.

Monogram je trajno obilježil ručni rad divojki ili ženi ka ga je naštikala. S monogramon ručni rad postal je delo s potpison, ki se sastoji od prvih slov imena i prezimena vlasnice šlingeraja. Uz slova često su naštikani listići i cvetići ko ukras, štikani punin vezon ili rišljen.

Posebno moran naglasit da je nastala blagodat kad se počelo štikati na šivaćoj makini. To je omogućavalo da se va kratkon vrimentu more udelat lipe i korisne stvari. Radi sega toga šivaća makina bila je celo bogatstvo va kući, a za mladenku ka ju je prnesla znalo se j da je z bogatije kuće. To je bilo vrime kada se obavezno štikalo i monogrami na stomanje, kušinelnice, salveti, koltre, stoljnjaki i sagdi kadi je trebalo istaknut čije je vlasništvo to delo.

Vez zvlačenjen niti te opšivani okomitih niti zove se toledo, a tako se delal i puno koristil i ažur. Izvlačil se kolo ruba salvet, stoljnjaki, pa i raznimi uzorki na debljen platnu kadi su se mogle izvlačit niti, a ta vrst ručnog rada posebno je dolazila do izražaja povezujuć niti va raznin kombinacijah. Va nigdanjen vri-

Štikati i na makinu

menu bilo je posebno umićnih žen, ke su s puno truda i ljubavi delale prekrasni ukrasi na robi i drugi predmeti, kadi se videla maštovitost, umićnost i sklad boj, pa je takova izrada bila pravo umjetničko remek-delo.

Haklani je jedna od najstarijih vrsti ručnog rada, kadi dolazi do izražaja vještina vezana očic konca s hakrlon va razne vrsti uzorka. Haklaju se razne vrsti mrižic (čipke), čipkasti stoljnjaki, tabletići, razni podlošci, nadstoljnjaki i drugi predmeti, a se ovisi o maštovitosti osobe ka to dela. Haklalo se i z vunun i to šjali, maje, prsluki i dr.

Pletenje je jedan od najstarijih ručnih radi, zač se odavnini koristila vunena nit od ke se delala preja. Od preje su se pleli razni predmeti za obuć: suk-nene čarapi, sokne, rukavice, kapi, šjali, a posebna umićnost bila je pleteni maj, dženperi, prsluki i sega drugoga ča je bilo potriba.

Šivaća makina danas više ni retkost va domaćinstvu, pa ženi danas uz malo truda i znanja moru puno toga udelat, kako na robi za nošeni, tako i na raznimi detalji ki oplemenjuju kuću da ne zgljeda ko salon namještaja, nego da bude topli dom. Uz šivaću makinu potreban je i određeni pribor: igla, konac, špenadle, kreda, škare, centimetar, bela harta za kraj i uzorak, ča bi i danas trebalo imit sako domaćinstvo. Kad osjetimo potrebu da se malo opus-timo i rasteretimo sakidanjih brig i tereti ručni rad nan dobro pride. Ženi su

nigda imele kutiju s konci i raznimi iglami za šit i plest. Uz puno sakidanjih brig, puno dela i skrbi kroz ručni rad izražavale su svoju maštovitost i ženstvenost, pa i lipotu ka jin je iz srca i duše zihajala, te svojin delon pokazivala i ljubav za muža, dicu i celu familiju.

Kako se tkalo i šilo

Da bi se mogal delat bilo kakov ručni rad moralo se sprest nit, zač je ona osnova sakoga ručnoga dela va tkanu, pletenu, štikanu i sakon drugon ručnon delu.

Već smo rekli da je ovca bila osnova žitka. Od nje se dobivala vuna, mliko, koža i meso za prehranit familiju. Naše primorske griške ženi imele su stal-

Žene iz zaselka Blažičevići, salo Barci, Lucija Blažičević – *Kotorkina* sa sukalanom, Jelena Mavrić r. Blažičević plete, Marija Blažičević Matijeva prede

no preslicu za pason ske su zvlačile finu tanku nit i svijale ju na vreteno, a ruki nisu smele bit slobodne, pa je pletivo bilo va rukah i kad je brime bilo na pleći. Tako je fino spređena nit od ofčje vuni bila osnova za tkani robi za oblaćeni i sega drugoga ča je familiji tribalo i rabilo. Nit je utkana i va našu najstariju robu za oblaćeni, a to je sarza, krilo, kas i se drugo. Sarza je bila glavni sinbol narodne nošnje, a tkana je na krosnah od fine tanke niti satkane va širini od 50 do 60 cm. Najprije se tkalo od črne vuni, a kasnije se i njadila va črno. Roba se tkala i va prirodnoj boji vuni ofce, za fris, muške gaće, za dičinu i dr. Roba se tkala na primitivan način, ali je ipak zadovoljavala potribi toga vrimenta. Tkalo se i na daščici na koj je bila napeta potka, skroz ku se provlačila poutka. Tako su se tkali gunji za pokrивani, a va jedan gunj sašilo bi se 13 do 15 tako satkanih deli. Ponjavi za postilju delale su se od valjane vuni ko i muške gaće. Biljci su se tkali najviše uzorkon na riblju kost. Preja za biljac ponjadila bi se va razne boje.

Osin robi tkale su se i oprti i to va prirodnoj boji ovce. Tkala se vela i mala oprta. Vela oprta dugačka je oko 7,5 m, široka 8 cm, a debljina tkana oko 0,8 cm. Na veloj oprti nosile su se brimena, voda i se ča je bilo veće i teže. Mala oprtica bila je za laglji teret. Rabila se za nosit koš na plećih za poč s mlikon, črišnjami, smokvami, žiton za malenicu i dr.

Da bi bila familija ča bolje i lipče obučena o ton su skrbele naše vridne ženi. Roba za fris se tkala najviše na riblju kost od tanke preje. Spod gornjeg oblaćila na stomanju nosil se fris, ki je moral bit lipo našiven, po dnu krila zarubljen s utkanun širun trakun, a iznad još s nikuliko manjih vrpci. Kad je prišla industrijski tkana roba fris se šil od kupovnog materijala. Rub frisa bil je ukrašen, porubljen svilun ili nikin drugin materijalon. Kas na frisu moral je bit porubljen istin materijalon ko i porub frisa. Fris je ženi stezal telo, a nosil se ko podoblaćilo na stomanju. Poletu ženi se znale nosit fris bez krila, a priko njega samo široko nabrani tarvez. Sa roba šila se ručno iglun i koncen dok ni prišla šivaća makina.

Oprta, vela i mala

Ženski kas sa ažurom

Tradicijska nošnja Grižan, a i ovog kraja, je sarza. Ona ni imela žepa pa su ženi oko pasa nosile zakučen rupčić.

Stomanja ili košulja bila je ukasno sašivena, s ušivenimi mrižicama, bogato nabranimi rukavi, a ispod ramena štikanin uzorkon. Rukavi su nabrani i daju lip izgled celoj nošnji. Naša nošnja zgljeda svečano, a bele čarapi, doma pletene, naglašavaju lipotu krila.

Oko pasa nosi se pas zvan tkanica, a on naglašava struk ženi. Tkanica se tkala va crvenoj ili šaroj boji duljine oko 2,5 m.

Kotizari i opančari bili su važni majstori, zanatlije. Oni su izrađivali kotigi, muški prsluki, šubare, opanki idrugo ča je ljuden va to vrime tribalo.

Poruke s kuhinjskih krpa

Ženi su od vavik povezivale korisno s lipotun izraza, pa su valjda kroz se to i mogle izdržat teret tadašnjeg žitka. Već san rekla da se štikala i ophakla-vala roba, osobito veš, ali su se štikale i bluzice, stomanje, košulje za narodnu nošnju, suknje, halje, a posebno za dicu. Postoji još puno toga čin su se naše ženi bavile, a učile su jedna od druge. Ručni rad se počel učit od prvog razreda osnovne škole ko obavezni predmet, pa se do četrtog razreda, a i va tzv. ope-tovnicah ke su bile ko peti razred. Poznavanu raznih kućanskih vještina puno se pomoglo i va tadašnjih familijah. Uz se to davale su se i poduke o higijeni,

Zadnji del kasa od nošnje

ka je do kraja 19. veka bila dosta zanemarena. Va ton smislu bile su i kuhinjske krpi na kih su bile naštikane razne poruki o delu, osobnoj higijeni, kuhanu, gospodarstvu i opće uputama za život. Te kuhinjske krpi bile su pričvršćene na zidu kraj stola, uz šporhet, uz vodu i lavor za praat i znad mesta kadi se pere pošada. Evo nekoliko poruka s kuhinjskih krpa:

- Čisti lonac, čista zdjela i u njima dobra jela.
- Kuharice zlato moje, tebe hvali jilo tvije.
- Hvali nan se gazdarica da je dobra domaćica.
- Ča je lipo ime tvoje, kad te hvali jilo tvoje.
- Saki dan od zore rane, sunce sriće nek ti svane.

- Dobro jutro! (kraj lavora)
- Peri ruke prije jela. (naštikan lavor i vrč za vodu)
- Va čistoći zdravi stoji.
- Saki dan se peri ti, da ti rumene se obrazi.

Krpe su se izrađivale na platnu ka se zve žutica ili buhač. Štikale su se uglavnon crvenun ili plavun bojun konca. Okolo su se ophaklivale z bojun konca kakovun su i štikane. Na porubu se izrađivalo križići. Za štikat koristil se konac DMC, šlingol, muline (s njin se uglavnon štikal puni vez), a za ophaklavani pergal, s kin se štikalo više križići i na debljen platnu štikali su se stolnjaki, salveti i drugo. Iz ovih nikuliko poruk s kuhinjskih krp vidi se da se va 20. viku polagalo dosta na unapređenju života ljudi i dice, ko i modernizaciji celoga domaćinstva. Makar se nigda živelo od prihoda z grunta i od blaga, naši su ljudi hodili delat po svitu, va Meriku i drugamo, pa se i na ta način materijalni položaj poboljšal. Škole su podučavale dicu kako se moraju ponašat i uređivat, držat higijenu, zdravo jist i dr. Da se zbilja osjećala potreba za unapređenje života i interes za znanjen, vidi se i po ton da je već 1902.leta otvorena va Crikvenici Ženska stručna škola. Prva učiteljica bila je Laura Pil, a delala je pod upravun Više pučke škole va Crikvenici, čiji je ravnatelj bil Frane Galović.

Ministarstvo za bogoštovlje, obrazovanje i kulturu pobrinulo se za prostor škole, pa je tako škola počela s nastavun 4. studenoga 1902. leta, a prestala je delat šk. leta 1958/59. za vrime direktorice Vlaste Mihel. Ta je škola dala puno znanja mladim za život i naučila jih kako poboljšat život familije, uređenju kuće, oblačenju, ručnom radu, domaćinstvu, osobnoj higijeni, čuvanju zdravlja i semu potrebnom za bolji život. Domaćinstvo je ko predmet bilo uvedeno u osmogodišnje škole se do prije dvajsetak let i tu su dica dobivala osnovna znanja iz domaćinstva, kuhana, ručnog rada i sega drugoga važnoga za život.

Z ovin prilogon želela san istaknut da je i va ovon našen kraju narod živell u skladu z vrimenon i prihvaćal promine ke je život nosil. Prolazila su leta, narod je prihajal, a i putoval po celon svitu i tako su nastajale nove užance po kih smo živeli i va njih se odgajali. Prišli smo do ovud kadi smo danas, uklopili se va sakidanji život, ma ni zgorega podsitit da smo od vavik voleli imit ono ča je lipo i ča nan dušu obogaćuje. Triba se podsitit kulik je va se to bil uložell trud, vještina i želja da se vidi kako znamo ulipčat život skromno s onin ča imamo i ča nan rabi, ko na primjer pletenimi čarapami, majun od vuni ili šlingerajen po kući. Se to znanje i ljubav za lipče teklo je va žilah i srcu naših pretki, naših starijih. Ta ljubav je i sad med nami, moramo nastojat da trunak nigdanjega zavavik ostane ko uzor, zač nismo mi ovdi od čera. Naša prošlost neka

nan bude ponos, zač kuliko ju čuvamo i znamo pokazat tuliko ćemo bit i mi poštovani ko čuvari svoje bogate baštine.

Rječnik lokalnih izraza

blāgodāt – olakšanje

borō – komoda

frīs – haljina, kas i krilo (podsuknja)

haklāni – heklanje, kukičanje

hākrl – igla za heklanje

jakēta – jakna

kamūfi – volani

kolēt – kragna

kôltra – koperta

komodīn – natkasl

krīlō – ženski donji dio haljine
(nabrana suknja)

kušinēlnica – jastučnica

lājbak – prsluk

māja – vesta

mākina – mašina (šivaća mašina)

minjēvāt – mujenjati

mrižice – čipke

nāštīkat – izvesti vezenjem

nī zgōrēga – dobro bi bilo

ophāklāt – isheklati čipku uz rub
veza

pasāni – prošli

posīlja – krevet

pošpijāt – proviriti

škūljica – rupica

šlingerāj – bijeli vez

špēnādla – pribadača

štīkanī – vezenje

štīkat – praviti vezove

tārvēz – pregača

udēlat – uraditi, napraviti

ulipčāt – uljepšati

umīcān – vješt, spretan

umīt – znati

užānca – običaj

vāvīk – uvijek

vīk – vijek, stoljeće

zbīce – pletaće igle

žēpi – džepovi

Literatura

Grupa autora, (1983), Sve o ručnim radovima, Mladinska knjiga, Ljubljana
Štimac, Franjo, Zbirka uputa za ručni rad, VI. knj. Zagreb

Summary

*Katica Barbarić, Grižane, retired,
Research of the ethnological heritage of Vinodol*

MANUAL LABOUR AND THE OLDEST CRAFTS

The author writes in the Grižane chakavian dialect about the traditions of manual labour, as a primarily female activity. The first part of the article contains a brief overview of the development in the production of textiles and the creation of fashion clothing during the last 5,000 years. It continues discussing the folk costumes of the region, which were formed by the mixing of various different influences. Clothes were made manually (knitting, weaving, embroidering, sewing...), and every detail was different, depending on the skill and dexterity of the woman who made it. At the end of the article the author describes various types of hand work, with which in the past the women of Vinodol decorated their clothes and their families and their homes. Progress was also made by the Women's Vocational School which was established in Crikvenica in 1902.

Keywords

Manual work, clothing, knitting, sewing, crochet, weaving, Vinodol.